

УДК 821.161.2.09(477.87)“18-19”

НАДЧАСОВІ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ВАРТОСТІ В РОМАНІ П. УГЛЯРЕНКА «СМЕРТЬ У САНКТ-ПЕТЕРБУРЗІ»

Шинкар І. П. (Хуст)

У статті висвітлено надчасові морально-етичні вартості в історико-пригодницькому романі «Смерть у Санкт-Петербурзі» Петра Угляренка, письменника, якому по праву належить найпомітніше місце в художньому освоєнні минулого Закарпаття.

Ключові слова: історична правда, історико-пригодницький роман, морально-етичні вартості, стиль, уява, фантазія, художня правда, час.

Коріння надчасових морально-етичних вартостей – безперечно, в історії. Категорія часу, як базове категоріальне поняття сприйняття світу людиною, давно підлягає уважному, деталізованому вивченню дослідниками.

Історико-пригодницький роман П. Угляренка «Смерть у Санкт-Петербурзі» цілковито переконує, що окремо взятий літературний герой адсорбує низку рис, притаманних цілому народові. Цей концепт, утім, має здатність до самооберненості, і це прочитується у тезі М. Костомарова: «народний характер, по которому целая масса может быть рассматриваема как один человек» [3, с.47], забезпечує здатність певного мистецького образу виступати в якості репрезентатора народу, зрозуміло, у певному часовому вимірі.

Творчість письменника Петра Угляренка, яка охоплює понад 40 років (перша його книга «Рясний цвіт» вийшла у 1954 році), полюбують українські читачі різного віку та різних, так би мовити, уподобань. Одним подобається політ його фантазій, іншим – цікавий сюжет, третіх хвилюють художні образи, створені письменником, сповнені духовності, багатого внутрішнього світу, четвертих приваблює життєвість історій у багатьох його «сучасних» оповіданнях, ще комусь – стиль письменника, неспішна інтонація, ширість і детальне знання матеріалу, над яким він працює.

П. Угляренку по праву належить найпомітніше місце в художньому освоєнні минулого Закарпаття. Він першим із сучасних українських письменників відважився розповісти про життя закарпатців в такому широкому масштабі: 37 книг вийшло з-під його пера: 13 романів (10 історичних), кілька повістей, майже дві сотні оповідань тощо.

Народився П. Угляренко на Київщині, в селі з прекрасною назвою – Мила. Так сталося, що свій талант і життя з перших днів возз'єднання Закарпаття з Україною він віддає нашому краю. Тому, безперечно, П. Угляренко – письменник всеукраїнський, але в першу чергу – закарпатський.

Важливо підкреслити, що в десятому класі майбутній письменник склав план власної епопеї

про Україну від давніх часів і до кінця ХХ століття і багато чого з цього плану виконав. Досить згадати в цьому контексті П. Куліша, який в шістнадцятирічному віці склав план свого життя.

У прозі все-таки найбільше зроблено письменником у жанрі роману. Не кожний новеліст, оповідач виростає у романіста, а П. Угляренко ним став і домігся в цьому жанрі неабиякого успіху.

Як уже згадувалось, П. Угляренко написав десять історичних романів: «Князь Лаборець» (1971), «Після довгої ночі» (1975), «Довгий шлях до озер» (1979), «Із дерева жалю» (1979), «Плач біля чужої стіни» (1984), «Взимку, в рік миші» (1987), «І був ранок, і була ніч» (1990), «Смерть у Санкт-Петербурзі» (1995), «І заплакав Христос» (1996), «Аж до дня судного» (1996).

Слід зазначити, що наприкінці свого земного життя приступив П. Угляренко до розробки релігійної тематики. Це, зокрема, його романи «І заплакав Христос», «Аж до дня судного». У цьому контексті також згадується Т. Г. Шевченко, в четвертому періоді творчості якого переважають твори на релігійну тематику.

Перу письменника належить ще кілька неопублікованих історичних романів: «Й утверди в них віру», «Пролий гнів твій», «Ти переміг, Галілеянин», «Каїн і Авель», «По сьомій сурмі» та ін. Згадані твори поки що чекають своїх видавців, критиків, бібліографів.

У чому полягає специфіка історичної прози письменника? Зрозуміло, що тут неабияке значення має творча фантазія і уява, історичних колорит, сюжет, композиція, зв'язок з сучасністю, історична та художня правда, – усе те, що входить у романне мислення письменника-історика. Ці проблеми маємо на увазі, коли мова заходить і про історичний роман П. Угляренка «Смерть у Санкт-Петербурзі». Тут художньо досліджується версія академіка С.Тарле про самогубство імператора Миколи I після поразки у Кримській війні. Дія в романі розгортається багатопланово, на величезному географічному просторі: в Санкт-Петербурзі, в Константинополі, Парижі, Лондоні, американському Річмонді, на острові Сицилія, в Росії та Україні.

Серед дійових осіб твору – імператор Микола I, султан турецький Абдул Меджид, Наполеон III, англійська королева Вікторія, Джузеппе Гарібальді, керівник негритянського визвольного руху Фридерік Дуглас та інші історичні особи часів Кримської кампанії та громадянської війни в Сполучених Штатах Америки. Головні ж герої, навколо яких розгортаються всі колізії, – потомок древнього українського козацького роду Іван Турчак та російський гвардійський офіцер Станіслав Найдін. Багато їм усього судилося пережити, поки не потрапили до Америки, де разом з військом Авраама Лінкольна брали активну участь в розгромі рабовласників.

Роман «Смерть у Санкт-Петербурзі» багатий на події, які розгортаються на широкому історичному тлі. Сюди введено багато сцен втеч, ув'язнень, несподіваних зустрічей і прощань, притаманних історико-пригодницькому романові. Книга – гостросюжетна, як і інші історичні твори письменника, що завоювали широку прихильність читачів.

Якщо в попередніх романах П. Углярєнка йдеться переважно про історію України, її минуле – далеке і ближче, то ця книга сягає далеких горизонтів, не забуваючи, звісно, про Україну; оповідає про неї письменник з великою любов'ю. Бо Петро Углярєнко – відданий син української землі. Як і ротмістр Іван Турчак – особа невигадана – реальна. Як і його суперник, гвардійський поручик Станіслав Найдін – його ім'я теж вписане в історію.

За непорозуміння має відбутися дуель між поручиком Найдіним і ротмістром Турчаком. Дійшло у них до непорозуміння, бо Паша – племінниця начальника головного морського штабу Олександра Сергійовича Меншикова – віддала перевагу Турчакові, незважаючи на те, що він, як говорить Найдін – іноходець. А в той час російська дворянська знать, до якої і Найдін себе відносив, ставилася до так званих іноходців з погордою. Обидва герої у тривозі, кожний із своїми тяжкими думами.

Та дуелі не відбулося, завадила тому фрейліна імператриці, Олександри Фародівни, графиня Блудова. Відпровадила вона Івана Турчака, з повеління імператора, звісно, до Словенії, до Станка Попова, щоб підготувати повстання проти турецького поневолення, бо «гніт турецький – як було у воланні про допомогу – став таким нестерпним, що люд наш воліє рідше умерти, ніж жити... У перемозі зброї православного царя, у великодушній його турботі про весь православний Схід чекають вони полегшення своєї долі й готові йти разом з руськими...» [5, с.17].

Було так, і це справжній документ – у книзі багато їх, різних, навіть повідомлення таємних агентів з Франції та Англії – і просто дивно, як вдалося письменникові їх відшукати і

подати – дуже вже копітка і виснажлива робота письменника історичного жанру: авторові можна тільки з вдячністю поспівчувати.

А що ми знаємо про сина славетного російського історика М. Карамзіна – Андрія Миколайовича? Хоробрий це був офіцер, але зовсім невдаха. І безславно загинув, коли російська армія переступила Дунай, свідком цього став Мелетій – спочатку денщик Івана Турчака, бо ж з одного краю вони, з Волині, а потому за наполяганням графині Блудової узяв його до себе Андрій Карамзін.

І це він, Карамзін, спричинив до того, – приревнував він свою красуню Аврору Демидову до Станіслава Найдіна, підкинувши йому до мешкання «крамолу» – за що той розжалуваний у солдати і засланий рядовим в Семіпалатинськ, де у той час, після звільнення з каторги, був на військовій службі славетний Достоевський. Так що зовсім різними шляхами вони пішли, ротмістр Турчак і Станіслав Найдін, поручик, щоб зійтися знову, через десять років. Зовсім вже іншими людьми, збагаченими життєвим досвідом й іншим розумінням того, що діється у світі.

В Семіпалатинську до блазинця потрапив Найдін, утік звідти й заблукав далеко у тайгу, де зустрілася йому Селена, яку він палко покохав, не знаючи, не відаючи того, що вона – дитя іудейське. Виявилось потому, що й Найдін не такої уже чистої крові, як йому здавалося. З польською домішкою – царська влада тоді поляків не милувала, засилаючи тисячами в Сибір, особливо після поразки польського повстання. Та й Іван Турчак – саме прізвище його про те говорить – з давнього козацького роду, але від тої туркені, що її дід здобув у бою і привіз в Україну. І туркеня та, Сафія, що стала просто Софією – усією своєю душею і серцем приліпилася до України.

Не дійшов лише Турчак до Словенії – Кримська війна тому перешкодила, – опинився несподівано на Сицилії, серед гарібальдійців. Що звідти, з гарібальдійцями, відплив до Америки, щоб узяти участь в антирабовласницькій війні на боці президента А.Лінкольна.

Паша ж стала сестрою милосердя, разом з Оленою Павлівною – сестрою імператора. Потрапила в полон до французького головнокомандуючого маршала Сант Арно, який подарував її командуючому турецькою армією Омер-паші. Цей з яничар, що зрадив своїй християнській вірі, ставши до служби турецькому султанові, виявляв особливу жорстокість до своїх співвітчизників, хорватів.

Омер-паша, здається, єдиний негативний персонаж у всьому творі – бо яничар-зрадник, а тим, які відступилися від свого народу хіба можна прощати? З глибокою симпатією виписані образи поляка Михайла Чайковсько-

го, що на турецькій службі мав ім'я Мехмед Садик-паша, відважного борця за свободу чеченського народу Імама Шаміля, який українця Мелетія звав своїм братом. Тут історичність перегукується із сучасністю – нікому не нав'язуватиму своєї думки, читач сам зробить правильний висновок, коли прочитає книгу.

Та чомусь особлива письменницька симпатія до англійської королеви Вікторії. У книзі вона – і милосердна жінка, яка постійно страждає, бо ж чоловік її, принц Альберт, смертельно хворий; і мудра правителька, що дуже розважливо ставиться до громадянської війни в Америці. І війська англійського на допомогу рабовласникам Джеферсона Девіса не посилає, хоч прем'єр-міністр лорд Пальмерстон наполягає на тому. У своєму замку, у Віндзорі, милостиво приймає вона відому американську письменницю, авторку «Хатини дядечка Тома» – Гарріет Бічер-Стоу. А у соборі Святого Павла молиться разом з сином відомого борця за права негрів Фридерика Дугласа-Льюїса!

Роману «Смерть в Санкт-Петербурзі» ще більшої ваги надає післямова від доктора філологічних наук, професора Василя Чумака. Як гарно вона написана, оця наукова розвідка – читачеві зразу стає ближчим і зрозумілішим письменник. Тому хочеться сказати кожному, хто прочитає роман: знайдіть трохи часу і уважно вчитайтесь у Василя Чумака – зовсім не пошкодуєте за тим.

Бо тут, у цій розповіді увесь життєвий шлях письменника – через війну він пройшов, і здобутки, і втрати в його письменницькій справі.

«Не все письменнику вдалося, – зазначає учений, – бо ж першому прокладати борозну завжди важко. Та заслуга Петра Углярєнка полягає в тому, що він доповнив сучасну романістику новими темами і мотивами. У цьому полягає ідейно-виховне та естетично-пізнавальне значення творів прозаїка» [6, с.350].

Кров і сльози в усіх однакові – такий лейтмотив роману Петра Углярєнка «Смерть у Санкт-Петербурзі». І в королеві Британії, і в негра Льюїса, і в турка Наримана, і в поляка Чайковського, і в поручика Станіслава Найдіна, і ротмістра Івана Турчака. До речі, тяжким шляхом, через рабство дістається до Америки Найдін, служачи спочатку рабовласникам, поки не перебрався він через ріку Потомак до війська Авраама Лінкольна, де й зустрічається з Турчаком – тепер уже з розумінням і прощенням.

Надчасовою базовою морально-етичною вартістю в романі П. Углярєнка «Смерть у Санкт-Петербурзі» виступає чинник добра і справедливості.

Бо усі ми від одного Бога, народжені для життя. Хоч щастя не кожному дається, і до нього ой, як довго й нелегко іти. А треба йти, долаючи усі перешкоди, несучи в душі і серці незгасну віру в добро і справедливість.

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ-Львів, 1990. – 524 с.
2. Костомаров Н. Русская история в жизнеописаниях её главнейших деятелей / Н. Костомаров. – М.: Книга, 1990. – 737 с.
3. Костомаров М. Слов'янська міфологія / М. Костомаров. – К.: Либідь, 1994. – 257 с.
4. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 519 с.
5. Углярєнко П. Смерть у Санкт-Петербурзі: Роман / П. Углярєнко. – Ужгород: Карпати, 1995. – 352 с.
6. Чумак В. Трудівник / В. Чумак // Петро Углярєнко. Смерть у Санкт-Петербурзі: Роман. – Ужгород: Карпати, 1995. – С. 335-351.

РЕЗЮМЕ

НАДВРЕМЕННЫЕ МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ СТОИМОСТИ В РОМАНЕ П. УГЛЯРЕНКА «СМЕРТЬ В САНКТ-ПЕТЕРБУРГЕ»

Шинкар И. П. (Хуст)

В статье освещены надвременные морально-этические стоимости в историко-приключенческом романе «Смерть в Санкт-Петербурге» Петра Углярєнко, писателя, которому по праву принадлежит заметное место в художественном освоении прошлого Закарпатья.

Ключевые слова: историческая правда, историко-приключенческий роман, морально-этические стоимости, стиль, воображение, фантазия, художественная правда, время.

SUMMARU

ONTIME MORAL AND ETHICAL VALUES IN NOVEL P. UHLYARENKA «DEATH IN ST. PETERSBURG»

I. Shynkar (Hust)

The article highlights nadchasovi ethical value in the historical adventure novel «Death in St. Petersburg» Peter Uhlyarenka, writer, which is most noticeable on the right place in the artistic development of the past of Transcarpathia.

Key words: historical truth, historical adventure novel, moral and ethical value, style, imagination, fantasy, fiction true time.